

KİMLİK, DİL VE ÖTEKİ İLİŞKİSİ AÇISINDAN TÜRKÇENİN KONUMLANDIRILMASI

Mitat DURMUŞ*

*“Dilin irâdesini başta akl eder tedbîr”***

Sosyal bilimlerin hemen tamamının yöneldiği ilgi alanlarından birisi; kimliğin ne olduğu, nasıl tanımlanacağı ve kimliksel bağlanmanın hangi bağlam içinde değerlendirilmesi gerektiği üzerinedir. Özellikle psikoloji, sosyoloji ve antropoloji bilim dallarının ilgi yoğunlaşması yaptığı kimlik, diğer sosyal bilimlerin de ilgi alanının dışına düşmeden varlığını korur. Buna bağlı olarak disiplinler arası çalışmaları da zorunlu hâle getiren kimlik, yalnızca kendisini tanımlatmakla kalmaz, başkası ya da ötekinin de tanımlanmasını zorunlu kılar. Psikolojide “ayna evresi” olarak tanımlanan bireyin kendini tanımlaması ile aynadaki görüntüsü arasındaki uyumun yani bireyin kendini tanımlaması ile başkasının / ötekinin onu tanımlamasının örtüşüp örtüşmediği kimliğin genel çerçevesini belirler çünkü bizim kendimizle ilgili bilincimiz, başkasıyla olan ilişkimizi belirler. Bu yolla içinde yaşadığımız toplumu yansıtan bir kimlik inşa eder ve toplumsal yönümüzü oluştururuz.¹ Kimlik “ötekine” karşı bir tepkinin sonucu olarak ortaya çıkar ve “kendi” ancak “öteki”ne göre var olur.² Aslında Julia Kristeva’nın anlatımı

* Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, mithat.durmus@gmail.com

* İbrahim Şinasi’den alıntılanan metin için bk. *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi I, 1839-1865*, (hzl. Mehmet Kaplan-İnci Enginün-Birol Emil), Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayını, İst. 1988, s. 490-491

1 Michael A. Hogg- Graham M. Vaughan, *Sosyal Psikoloji*, (çev. İbrahim Yıldız-Aydın Gelmez), Ütopya Yay., Ank. 2007, s. 141.

2 Jan Assman, *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, (çev. Ayşe Tekin), Ayrıntı Yay., İstanbul 2001, s. 135

ile “öteki” bizim içimizde yaşar, “o bizim kimliğimizin gizlenmiş yüzüdür.”³ Birey ya da ulus “öteki”nden “farklılık” ve “benzemezlik” üzerinden kalkarak kendini algılar ve tanımlar. Dolayısıyla kimlik, dışarıda bırakılanlardan elde kalandır. Öteki ise bu açıdan dışarıda kalandır. Ne/lerin dışarıda bırakılacağına ilişkin girişilen çaba da bir kimlik arayışıdır.

Kimlik, bireylerin ve ulusların kendilerini tanımlarken öne çıkardıkları, atıfta buldukları değerler dizgesini imler. Kimliğin oluşumu bireysel olduğu kadar toplumsal ya da ulusal “değer” oluşturmaya bağlı olarak şekillenir. Kalıtsal/biyolojik oluş dışında, bireyin ontik düzlemde de bir varlığı söz konusudur. İşte ontik varlık denilen düzlem, kimlik oluşturucu unsurlarla bireyin ve ulusun kurduğu ilişkiye göre anlam kazanır. Bireyin sosyal bir varlık oluşu dolayısıyla bir bakıma diğerleriyle girdiği ilişkilerde, değer atıflarını şekillendirirken kimliği ve kendisinin bu kimlik içindeki bağlamını da konumlandırmış olur.

Kimliğe eklemleme yahut kimliğe tutunma her şeyden önce kimliği dizgeleyen değerlerin seçimi ile kendini gösterir. Benzerlik-farklılık, yakınlık-uzaklaşma, çekme-itme, sempati- antipati zıtlıklarına dayanarak yapılan eklemleme bireyin/ulusun kimliğini ortaya çıkarır. Bireysel kimliğimiz özdeşlik kurduklarımıza göre şekillenir. Ben kimliği; zamanla biz kimliğine dönüşerek çoğul bir kimlik niteliği alır, buna da ulusal kimlik denir. Ancak birey doğduğunda bir anlamlar bütününe içine doğduğu için kendisinden öncekilerin özdeşliklerine eklenerek kimliğini belirler.

Benzeşim ya da farklılık sarmalında ortak özdeşlikler kuran birey, kültür olarak tanımlanan kimliği ‘genişletip derinleştirebildiği’⁴ gibi daraltıp sığlaştırabilir de. Bu daraltma ve sığlaştırma kimliksel yanılmanın ve kopuntunun bir sonucu olarak ortaya çıkar. “...kimlikler bizi konumlayan ve kendimizi konumladığımız farklı durumlara verdiğimiz isimlerdir.”⁵

Nihayetinde insan denilen varlık, Heidegger’in işaret ettiği gibi; “*insani varoluşun birbirinden bağımsız var olan izole edilmiş ego’ların/ben’lerin oluşturmayaacağı ilişkilere bağlı, kontekstüel, holistik, katılımlı bir olay*”dır ve yine “*insan olmak kamu dilinin oluşturduğu iç ilişkiler şebekesinde, Dasein’in atılmış olduğu bir komünal dünya şebekesinde yer- tutucu (place- holder)*

3 Cemile Kınacı, “Sovyet Devri Kazak Yazarlarından Sabit Mukanov’un Adaskandar Adlı Romanında Kazak Kültürel Kimliği”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 3, Eylül 2013, s. 79’dan aktarma ile.

4 William E. Connolly, *Kimlik ve Farklılık Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*, Ayrıntı Yay., İst. 1995, s. 69-70

5 Stuart Hall, “Melez Şahsiyetlerimiz”, (çev. Özgür Gökmen), *Birikim*, S. 45, Ocak 1992, s. 56

*olmak*⁶ olduğuna göre insan sosyal bir varlık olarak etkilenmeye ve etkilemeye açıktır.

Kimlik yanılması içindeki birey ve toplumların ilk görüngenü alanı ise dil olur çünkü Allport'un ifadesi ile söylersek "*kendiliğe ilişkin bilincin kazanılması sürecinde, dilin kazanılmasının önemi çok büyüktür ve hiç şüphesiz insanın yaşamındaki en önemli gelişim*"⁷ dildir. Kendi dilinin (ana dil) dışına düşen bireyler ve toplumlar kimliksel yanılmamaya ve kopuntuya açık hâle gelmiş demektir çünkü dil kimliğin; bilincin ve kendiliğin var olma alanıdır ve her anadilde gizil bir güç saklıdır.

Kimlik tasarımı ya da kimlik algısı, "*kişinin belirli bir zaman ve özel bir durumda kendine dair sahip olduğu imgeye verilen isimdir*."⁸ Dolayısıyla kimliğin imgesel bir boyutu vardır.

Bireyin dünya denilen varlıklar / nesnelere alanına doğması biyolojik bir varoluş biçimidir. Ancak insan denilen varlık dünyada yalnızca bir nesne olarak var olmaz. Onun düşünsel, ruhi bir varlığı da vardır ki buna ontolojik varlık adı verilir.

Varlığın var olma biçimi de kendisini dilde gösterir. Dünyamızda olmayan hiçbir varlığın dilimizde de karşılığı yoktur. Dilde kendisine ad bulan "şey" varlık bulmuş olur. Bu bakımdan adlandırma, "şey" in varlığına gönderme yapar.

İnsanın ontolojik varlık oluşu da dile bağlıdır. Adlandırmayı dil ile yaptığımızı göre dil, varlığın varoluşunun ön koşuludur. Dil olmadan varlığın varlığını onayamayız. Dil varlığın onaylanma, var kılınma alanıdır. Her dilin dünyadaki varlığı onaylaması, o varlığı algılamasına bağlı olarak gerçekleşir. Nesnelere varlıkları belirgin, herkesçe görülür ve ortada olmasına rağmen onun her dilde başka bir adla varlığının onaylanması işte bu algıyla doğrudan ilişkilidir. Bu bakımdan her dil bir dünyadır ya da ne kadar dil varsa o kadar "dünya" var demektir çünkü her dil dünyayı (varlıklar alanını) kendisine göre tanımlar. Herhangi bir dil üzerine yapılacak varlık-anlam çözümlemesi, o dil ile var olan topluluğun dünya algısı üzerine yapılan çözümleme olacaktır.

6 Michael E. Zimmerman, *Heidegger Moderniteyle Hesaplaşma Teknoloji, Politika, Sanat*, Paradigma Yay., İst. 2011, s. 59

7 Volkan Koç, "Kişilerarası Tarz, Kendilik Algısı, Öfke Ve Depresyon", Ankara Üniversitesi SBE Psikoloji (Uygulamalı / Klinik Psikoloji) Ana Bilim Dalı (Yayımlanmamış YL Tezi), Ankara 2008, s. 16'dan aktarma ile.

8 James F. Masterson, *Gerçek Kendilik*, (çev. Pınar Üzeltüzenci), Litera Yayıncılık, İst. 2010, s. 41

Varlıkla-insan, insanla-insan arasındaki ilişkinin dil ile kuruluyor olması belirli bir zaman sonra kurulan ilişkinin tanımlanmasına, normlaşmasına, herhangi bir anlam kazanmasına, bir bilgiye evrilmesine, deneyime aktarılmasına, değere ya da değersizleşmeye dönüşmesine de dil temel olur. Dolayısıyla kültür denilen şey, dil ile kurulmuş ilişkiler biçiminden çıkarılan o dili kullananlarca oluşturulmuş atıflar dizgesidir. Aynı dizgeye tutunmuş / tutulmuş bireyleri toplum olarak tanımlarız. Her dil, o dili kullananların dünyayla ilişki dizgelerini gösterir. Bu bakımdan bir dilden bir başka dile geçmek, bir anlamlar ve ilişkiler dizgesinden bir başka anlamlar ve ilişkiler dizgesine geçmek demektir. Bu da bireyin ontolojik oluşumunda dünyayla kuracağı ilişkiyi / dizgeyi değiştirir. Dil, yalnızca konuşma aracı değil, dünyayı algılama, bir dizgeler ve bilgiler sistemine dönüştürme kaynağıdır. Dilin değişiyor olması tüm bu kaynağın değişiyor olması anlamına gelir.

İnsanlar konuşarak doğmaz dolayısıyla bir dilin içine doğan birey, bir kolektif kazanın, anlamlar dizgesinin içine doğar. Evreni algılayışımız ise kolektif bilincimize ve anlamlar dizgesine tutunmamıza bağlı olarak şekillenir yani “*Evreni kolektif bilincin bize sunduğu kategorilerle algılarız.*”⁹ Birey, dil aracılığı ile değerlerine ulaşır ve tutunur. Birey dünyaya geldiğinde / doğduğunda aslında bir dilin içine doğmuş / gelmiş olur. Bu yolla içine doğduğu dil ile oluşturulmuş kabuller evrenine konumlanmış olur çünkü dil, birey doğmadan önce de vardır ve birey o dil ile kurgulanmış / alımlanmış varlık dünyasında bir yer elde etmek için, kendisini dilin alanına yerleştirmek durumundadır. Kendisini ana dilinin içine yerleştirmemiş bireyler, dünyada boşlukta kalmış / yok kişi konumundaki bireylerdir. Benzer tanımlamayı Alman şair ve filozof Herder şöyle ifade eder: “*İnsan olmak demek bir dile sahip olmak ve bir topluluk içinde yaşamak demektir.*”¹⁰ Bu değerlendirmelerden yola çıkarak dili değiştiren dünyayı değiştirir denilebileceği gibi dilini değiştiren dünyasını da değiştirir deme olanağımız da vardır.

Çocuklarımıza dünyayı dilimizle sunarız. Dilin ötelenmesi özge dünyanın, kolektif bilinç havuzunun dağılmasına sebep olur. Sapır’ın de ifade ettiği gibi “*İnsanlar daha çok toplumlarının ifade ortamı olan dil içinde yaşarlar.*”¹¹

“*... dil ortaklığı, ortak bir dünya-tablosuna sahip olmaktır.*” Bu sebeple bireyi, yalnızca ait olduğu ulusa bağlamakla kalmaz aynı zamanda “*...dil, milleti toprağa bağlar ve kavmin tarif edilmesini sağlayarak çoğu zaman milli*

9 Hüsametdin Arslan, *Epistemik Cemaat/Bir Bilim Sosyoloji Denemesi*, Paradigma Yay., İst. 2007, s. 46.

10 Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları*, Sarmal Yay., İst. 1999, s. 34.

11 Hüsametdin Arslan, *Epistemik Cemaat/Bir Bilim Sosyoloji Denemesi*, Paradigma Yay., İst. 2007, s. 35-36’dan aktarma ile.

*devletin ayırt edici özelliği olur.*¹² Dolayısıyla toplumsal olduğu kadar tarihsel hareketlilik de dil içinde kendine yer bulabilir. Dilsel yitim, tüm bu alanların doğal yitimi olur.

Türk ulusu, Asya'dan Anadolu'ya gelirken yeni bir medeniyet dairesine de giriş yapmış olur. 12. yüzyıldan sonra farklı bir bilgi sistemi içine girdiğinde dilde de değişme kendini gösterir çünkü *"aslında önceden bağlı bulunduğu bir epistemik cemaatten başka bir epistemik cemaate geçmiş olur."*¹³ İslam medeniyet dairesine dâhil olduktan sonra dine duyulan kabulleniş de bu değişimde temel etkidir.

Bu medeniyet dairesinin iki temel belirleyicisine karşı alınan sempatik tavır, zamanla toplumun dilsel bir yitime yürüyüşünü de başlatır. Din aracılığı ile Arapça, edebiyat aracılığı ile Farsça yeni coğrafyada yeni varlık/dünya algımızın şekilleneceği iki dil olur. Dinî dünyanın Arapça ile edebî dünyanın da Farsça ile şekillenmesi, *süreç içinde Türkçe'nin ahalinin dili olarak edebî ve dinî metinlerden kopmasına bir bakıma köye, dağa, taşraya çekilmesine zemin hazırlar.* Dilsel her değişim bir dönüşümdür.

Dilsel açıdan taşraya çekilme, devlet ricalinde de bu dil ile konuşanların / yazarların taşraya çekilmesine neden olur. Dilini taşraya atan akıl, zamanla idaresini ve iradesini de taşraya / uzağa atmış olur.

Dilin ontolojik tamamlanmadaki rolünden bahsettiğimiz yukarıdaki anlatımlarda da vurguladığımız gibi dilsel her değişim, bir dönüşüm demektir. Türk toplumu İslam medeniyeti dairesine dâhil olduktan kısa bir süre sonra din ile dil arasındaki sıkışmışlığını, dinin dilini önceleyerek dilsel değişimin önünü açar. Bu, zamanla dilsel kimlik dönüşümünü tetikleyen bir süreci başlatacaktır. Tamamen dine karşı duyulan saygının bir gereği olarak yapılan yönelim değişimi, dilsel açıdan da Arapçaya ve Farsçaya doğru bir eğilim değişimine aracı kapı açar. Din aracılığı ile değişen söz dünyası, zamanla edebî dünyanın oturtulacağı zeminin de değişmesini gündeme getirecektir çünkü artık başka bir dünyadan varlığa bakan zihin, algıladıklarını aktarırken de o dünyanın evreni içinde hareket edecektir. Böylece edebiyatın besleneceği dil de değişir. Arap ve Fars edebiyatından alınan türler üzerinden gelişen edebiyat merkeze alındıkça Türkçe, halk arasında işlerliğini yürütmekten öteye fazlaca geçemez. Türk toplumu kabulleniş ve reddedişlerini yoğun düzeyde yaşamasının bir sonucu olarak kendi dilinin dışına düşer. Elbette Arapça ve Farsça doğrudan doğruya yazı dili olmamıştır ancak za-

12 Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Timaş Yay., İst. 2011, s. 17.

13 Hüsamettin Arslan, *Epistemik Cemaat/Bir Bilim Sosyoloji Denemesi*, Paradigma Yay., İst. 2007, s. 167.

manla yoğunluğunu artırarak baskın dil hâline gelmiştir. Arapça, Farsça ve Türkçe'nin ortak söz dağarcığına dayanarak oluşturulan yazı dili Osmanlıca olarak tanımlanmış ve altı asır boyunca Türkçe'nin dışındaki dillerin çeşitli sebeplerle metinlerde yoğunlaşmasıyla estetik zevk açısından olduğu gibi dünya algısının değişimi bakımından da Türk toplumunun kimlik dizgesini başka bir zemine taşımıştır.

Sanat ve edebiyatta olduğu gibi bilim ve eğitim dilinde de Arapça ve Farsçanın öncelenen dil olması, merkezde konuşma dilinin de zamanla bahsi geçen dillere doğru eğilim göstermesine sebep olur. Dolayısıyla Türkçe, yazı ve eğitim dili olarak dışarıda kalırken konuşma dili olarak da taşrada kalır. Metinlerden ve merkezden ötelenen dil ve o dil ile dizgeye tutunan bireyler de dışlanmış olur. Bireyin kendini ötekileştirmesi, varlık alanlarını ve değerler dizgesini belirginleştiren dil alanından çıkmış olmasına bağlı olarak gerçekleşir. Türkler bu süreç içinde kendisini, bizatihi kendisine öteki yapar çünkü Herder'in de ifade ettiği gibi “...bir millet kendi diline yeterince ilgi göstermezse kendi kendini tahrip eder.”¹⁴

Arapça ve Farsçanın her geçen gün metinleri (edebî, siyasi, askerî...vb.) egemenliği altına almış olması kimi sanatkarları kaygılandırmış olsa da oluşturulan kanaatlerin yıkılması kopulan bağlama yeniden eklemlenmenin gerçekleşmesini zor bir duruma taşır. Bir yanda böylesine bir bağlam kaybı söz konusu iken ve dine duyulan saygı en yüksek seviyesine ulaşmışken diğer yanda da bu saygıyı bir yarara dönüştürmeye çalışan Arap ve Fars şovenizminin bilgiyi deforme etme çabaları söz konusudur. Din üstünden yola çıkılarak o dine kabuller dünyasını sonuna karar açmış Türk toplumuna “*Kim ki bilmez Farisi / Gider dinin yarısı*” ya da “*Arapça cennet/ahiret dilidir.*”; “*Tanrı insanı öte dünyada Arapça sorgulayacak*”; “*Cennet ehlinin dili Arapçadır, onlar Allah'ın huzurunda Arapça konuşurlar.*”¹⁵ gibi dinî ve akli bir zemine oturmaktan ziyade Arap ve Fars şovenizminden temellenen söylemler, Türk toplumunda bilinç parçalanmalarının yaşanmasına sebep olur. Bir karşı bilinçsel tepki olarak Karşgarlı Mahmut, “*Türk dilini öğreniniz, onlar için uzun sürecek bir egemenlik vardır.*” demiş olsa da kendisi de dine duyduğu bağlılığın bir sonucu olarak hazırladığı sözlükte İslamiyet'i kabul etmemiş Türkleri dışarıda bırakır. Henüz 14. yüzyılın başında Âşık Paşa da bahiste

14 Acar Sevim, *Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü Herder*, Bilge Kültür Sanat Yay., İst. 2008, s. 26'dan aktarma ile.

15 Ramazan Korkmaz, “Dil Bilincimizin Serüveni Veya Bir Varlık Alanı Olarak Türkçe ve Atatürk”, *Türk Dili*, S. 580, Nisan 2000, s. 320'den aktarma ile.

konusu geçen diller karşısında Türkçe'nin ötekileştirilmesine tepki göstere-
rek *Garipnâme* isimli eserinde;

“Kamu dilde var idi zabt u usûl
Bunlara düşmüş idi cümle ukûl
Türklere hergiz gönül akmaz idi
Türk dahi bilmez idi ol dilleri
İnce yolu ol ulu menzilleri”¹⁶

diyecektir. Benzer bir yakınmayı Âşık Paşadan üç asır sonra taşra şairi olarak değerlendirilerek önemsizleştirilen Nâbi de “*Ey şîr meyanında satan lafz-ı garibi / Divan-ı gazel nüsha-i kamus değıldür*”¹⁷ şeklinde ifade etmesi-
ne karşın Türkçenin kendi topraklarında ötelenenlerin dili olmaktan öteye geçmediği görülür.

Yine Nâbi'nin “*usandık*” redifli gazeli dilsel kendilik yitimimizdeki süre-
ci vermesi bakımından dikkat çekicidir.

“Bir devlet için çarha temennâdan usandık
Bir vasl için agyâra müdârâdan usandık

Hicrân çekerek zevk-i mülâkâtı unuttuk
Mahmûr olarak lezzet-i sahbâdan usandık
(...)

Nâbi ile ol âfetin ahvâlini nakl et
Efsâne-i Mecnûn ile Leylâ'dan usandık”¹⁸

Bütün bu karşı duruş anlatımların adı olarak Türki-i Basit, Mahallileş-
me akımı gibi tepkisel tarzlar, çok derin ve güçlü bir şekilde yitime uğramış
dilsel bilincin dönüş yollarını açamaz.

Yönetim merkezinde ötelenen dil, sanatsal alandan da ötelenmiş oldu-
ğundan Türkçe'nin metinlere ve metinler aracılığı ile de bilgi ve estetik alana
dönüşü 20. yüzyıla sarkacak dilsel bir bilinç yitimi ile ortak anlam alanın-
dan uzakta (taşrada) kalmıştır. Oysa dil bilimcilerin de onayladığı gibi, “*dil*,

16 Metin: Faruk K. Timurtaş, *Dil Davası ve Ziya Gökalp*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1963, s. 75'den aktarma ile.

17 Ali Fuat Bilkan, *Nâbi Divanı I-II*, MEB Yay., İst. 1997, s. 587.

18 *age.*, s. 756.

daima bir ortak anlamın paylaşılmasıdır. Başka hiç kimsenin konuşmadığı bir dili her kim konuşuyor olursa olsun, aslında konuşmuyordur.”¹⁹ Türkçe'nin statü kaybetmesindeki temel belirleyici unsur, bu dil dizgesinin oluşturduğu bireylerin kendi dillerini hesaba almayan bir algıyı daima yüksekte tutmuş olmalarıdır. “Dili hesaba katmayan böylesi bir algıyı, algı olarak tanımlamak da zordur.”²⁰

Türk toplumunun kendini ve dilini adlandırırken kullandığı terminoloji dahi, dilsel bilinç yitimini göstermeye yetecek düzeydedir. 19. yüzyılın ortalarına gelinceye değin dilin adı Lisan-ı Osmanî, edebiyatın adı Edebiyat-ı Osmanî ve kavmin adı Osmanlı'dır. İsmail Garspralı, Kırım/Bahçesaray'da çıkardığı *Tercüman* gazetesinin 1888 tarihli sayısında bu gerçeği şöyle dile getirir; “Acayip hâldir! Türkiyede her türlü ve cins adam bulunup has Türk bulmak müşküldür. Edebiyatın her türlüü vardır. Edebiyat-ı Türki'yi aramak, kıdırmak (izlemek) gerek! Her türlü lisan işitiliyor; Türkçenin yeri görülmez. Arabî, Farsî, Fransevî ve gayri lügat kitapları meydandadır; lügat-i Türki (Türkçe sözlük) bulunmaz!”

Yüzyılların birikmişliği ile psişik tıkanma engeli yaşayan Türk sanatkarları yeniden kendi dillerine dönüş yolunu dahi Arapça öğrenme koşuluna bağlarlar. Ali Kemal, H. Nazım ile girdiği Türkçe'nin öğretilmesi polemiginde “önce *Malumat'ta*, sonra *İkdam'da* çıkan iki yazısında (...) Türkçeyi doğru yazabilmek için, Arapçayı iyi öğrenmenin gerektiğini tekrarlar.”²¹ Ontolojik bölünmüşlük yaşanan bu zamanlardaki bilinç düzeyimizdeki kırılmalar bireylerin yaratıcı yanlarını da örseler. İlk edebî metinlerimiz olan Orhun Yazıtlarındaki ileri düzey anlatı gücü, 12. yüzyılda Dede Korkut anlatılarının doğuşunu haber verirken, bu dilsel örselenmişlik 19. yüzyılda *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* gibi metinlerin doğması derekesine inmiştir. Bu bakımdan zihni ve fiziki yitimlerimizin tarihi ile metinlerimizdeki estetik ve anlatı yitiminin aynı zamanlara denk gelmesi düşündürücüdür.

Kendi dili ile metinler ortaya koyamamış bir toplumun bellek oluşturması ve bu belleği sonraki kuşaklara aktarması olası değildir. Kütüphanelerimizdeki Türkçe eser sayısı²² ile dünyadaki saygınlığımız arasında bu sebeple

19 Susan Hekman, *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*, (çev. Hüsamettin Aslan-Bekir Balkız), Paradigma Yay., İst. 1999, s. 148.

20 Nermi Uygur, *Kültür Kuramı*, Yapı Kredi Yay., İst. 2006, s. 14.

21 Yusuf Ziya Öksüz, *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, TDK Yay., Ank., 1995, s. 44.

22 Kütüphanelerimizdeki Türkçe eserler için Ömer Seyfettin 1918 tarihli *Genç “Kızlarımız İçin Altı Derste Tabii Yazmak Sanatı”* adlı makalesinde şunları söyler: “Türkçe, satırlarda değil, sadırlarda idi. Millî edebiyat halk arasında saz şairleriyle yaşıyor, fakat saray kıymet vermediği için kütüphanelerde

doğrudan bir ilişki vardır. Sanatta, edebiyatta ve bilimdeki geri kalmışlığı-mızın temellendiği yer “dil” gerçeğinde aranmalıdır. Dilin, düşüncenin evi olduğu yadsınamayacak bir gerçek olduğu gibi, “dilimizin sınırlarının dünyamızın sınırlarını”²³ da çizdiği yaşanılan tarihî gerçekler ışığında görülmüştür.

Ontolojik olarak tamamlanamamış bireyin epistemik olarak tamamlanması mümkün değildir. Türk toplumunun kendi dilini yadsıyıcı tavrı, toplum bireylerinin bilgiden soyutlanmasına zemin hazırlar. 19. yüzyıla gelindiğinde Batı olarak adlandırılan ütopyik dünyanın üstünlüğü kabul edilirken temel üstünlük belirtkesi olarak “bilgi” gösterilecektir. Ancak bilginin düşünceye düşmesi ya da düşüncenin bilgiye evrilmesinin dil aracılığı ile olduğu gerçeği görmezlikten gelinir.

Bu dönemde şair/ yazar çevrenin üzerinde en çok durduğu konu dil ve millet kavramları etrafında kümelenir. İ. Şinasi'nin *Tercüman-ı Ahval Mukaddimesi*'nin, *Durûbı Emsâl-i Osmaniyye*'sinin, Ziya Paşa'nın *Şiir ve İnşâ'sının*, Namık Kemal'in “Lisan-ı Osmanînin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şamildir” makalesinin yanı sıra Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmanî*, Süleyman Paşa'nın *İlm-i Sarf-ı Türkî*, Ahmet Cevdet Paşa'nın *Kavâ'id-i Osmaniyye (Kavâ'id-i Türkiyye)* ve Şemsettin Sami'nin *Kâmûs-ı Türkî* gibi eserleri bu çerçevede vücut bulur. Ancak bu dönemdeki söylemler, genellikle dile ilişkin sorunsalların belirlenmesi ve ilk tepkiselliklerin gösterilmesi şeklinde kendisini gösterir. Örneğin Namık Kemal, “Lisan-ı Osmanînin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şamildir” makalesinde; “*Ekser erbâb-ı kalem yazdığını söylemekten ve söylediğini yazmaktan hayâ eder.*”²⁴ derken Celal Mukaddimesinde de “*İki sayfalık bir yazı okumak için seksen defa Kamûs'a veya Burhan'a müracaat mecburiyetinde bulundurmak niçin marifetten madûd olsun.*”²⁵ diyecektir.

Dönemin bir başka ihtilalci ruhu olan Ali Suavi, dili Arapça ve Farsça'nın baskılamasından kurtarmak için, “*Muradımız mesele anlatmakken niçin hal-ki bir de ibare için düşündürelim.*”²⁶ diyerek tepki gösterecektir.

kendine bir köşe bulamıyordu.” (Ömer Seyfettin, “Genç Kızlarımız İçin Altı Derste Tabii Yazmak Sanatı”, *Bütün Eserleri - Makaleler 2, Eserleri*, (hzl. Hülya Argunşah), Dergâh Yay., İst. 2001, s. 82)

23 Konu hakkındaki yaklaşımlar için bk.: Pierre Hadot, *Wittgenstein ve Dilin Sınırları*, (çev. Murat Erşen), Doğu Batı Yay., Ank. 2011, 111 s.; Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico Philosophicus*, (çev. Oruç Aruoba), Yapı Kredi Yay., İst. 1996.

24 Mehmet Kaplan- İnci Enginün- Birol Emil, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II 1865 -1876*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yay., İst. 1978, s. 186'dan aktarma ile.

25 Faruk K. Timurtaş, *Dil Davası ve Ziya Gökalp*, Fakülteler Matbaası, İst. 1963, s. 87'den aktarma ile.

26 Ali Suavi, “Lisan ve Hatt-ı Türkî”, *Ulum*, S. 2, 3, 1286/1869, s. 120.

Ahmet Mithat “Osmanlıcanın Islahı” başlıklı makalesinde, “Gele gele Osmanlı kitabeti o dereceyi bulmuştur ki, kaleme alınan bir şeyi ne Arap, ne Acem ve ne de Türk anlamayarak, bu lisan yalnız birkaç zat arasında tedavül eder bir lisan-ı hususi haline girmiş ve azlığın çokluğa tabi’ olması darb-ı mesel hükmündeyken, bu azlık çokluğu kendisine tabi’ etmek davasına düşerek, nihayet milleti adeta lisansız bırakmıştır”²⁷ diyecektir.

1876 Anayasasına devletin resmî dilinin Türkçe olduğu vurgusu taşınacak ve meclis üyeleri ile görev yapacak memurların Türkçe bilmeleri şarta bağlanacaktır. “Tabiye-i Osmaniyenin hizmet-i devletinde istihdam olunmak için devlet-i lisan-ı resmisi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır.”²⁸

Mehmet Akif Ersoy’un 1910’da kaleme aldığı “Hasbihal” başlıklı yazı, dil açısından gelinilen noktayı ve eleştiriyi şöyle yansıtır: “Türkçe kelimele- rin yanı başlarında Arapçaları olmazsa zavallı ümmet-i merhume hiçbir şey anlamayacak! (...) Gazetelerde zabıta vukuatı öyle ağır bir lisanla yazılıyor ki avam onu bir dua gibi dinliyor: ‘Mehmet Bey’in hanesine leyle’n fürce- yab-ı duhul olan sarik sekiz adet kaliçe-i giran-baha sirkat etmiştir’ deyip de ‘Mehmet Bey’in bu gece evine hırsız girmiş sekiz halı çalmış’ dememek adeta maskaralıktır.”²⁹

Bilgi vurgusu yapılarak yeni yönelim alanının Batı’ya evrilmesi ile birlik- te bu kez benzer ötelemenin batı dilleri üzerinden yürütüldüğü görülecektir. Türk ulusunun asırlara uzanan kendi dilini öteleyerek Türkçeyi taşraya ko- numlaması ortaya; kendi tarihsel varlık alanları ile birebir ve doğrudan ilişki kuramayan sözde aydın nesillerin yetişmesine; toplumumuz ve insanımızın kendi düşünsel yaşamı üzerinde fikir yürütememesine ve geliştirememesine; dilin varlık alanlarını belirginleştirdiği dizgelerle ezbere ilişkiler kurmasına ve bu sebebe bağlı olarak düşünsel anlamda iğdiş edildiklerinden dünya bi- lim ve düşünce birikiminden yararlanıp yaratıcı ve özgün hamleler yapabil- me yeteneğine sahip olamamasına; “varlık alanlarının” daha bir üst seviyeye taşınamamasına ve dil-düşünce bağıntısı kapsamında daha büyük atılımlar yapamamasına neden olmuştur.

27 Ahmed Midhat, “Osmanlıcanın Islahı”, *Dağarcık*, S. 1, 1288/1872, s. 20-25.

28 *Kanun-ı Esasi*, Sabah Matbaası, İst. 1327 / 1911 (Yusuf Ziya Öksüz, *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, TDK Yay., Ank. 1995, s. 30’dan aktarma ile).

29 Mehmet Akif, “Hasbihal”, *Sırat-ı Müstakim*, C. IV, S. 92, 27 Mayıs 1326 / 1910, s. 92.